

WESSELÉNYI MIKLÓS: A HARMADIK BIRODALOM KELETKEZÉSE
(Bp. Viktória, 1936.)

A kísérlet, hogy egy nagyon jelentős eseményt egyetlen szemszögből akarjunk megvilágítani, könnyen vezet egyoldalúságra. Wesselényi Miklós könyve ilyen kísérlet és mégis nyereségnek tartjuk nemcsak történelmi vagy publicisztikai, de erkölcsi szempontból is, mert az igazságkeresésnek olyan szuggeráló ereje sugárzik soraiból, amilyent az utolsó évtizedek történelmi tanulmányaiban ritkán érzünk meg. *Horváth Jenő* a könyv előszavában Németországnak a versaillesi békeszerződés által determinált történetébe, mint megfelelő keretbe állítja bele Wesselényi munkáját; az író többet ad ennél: a Birodalom századokra visszanyúló történetében keresi és találja meg okát a mai állapotnak. Történelembölcseleti szempontból vizsgálja a mai Németország problémáit s mivel e problémákat nagyon bonyolultaknak tartja, nem pusztán az oknyomozó történetírás módszerével, hanem kombinatív úton szeretné az igazságot megvilágítani. A pragmatikus történetírás ténymegállapításait a pszichoanalízis világításában mutatja meg, pro és contra nem foglal állást (s hogy ezt kelletlenül többet hangoztatja, azt csak fiatalos írói buzgalmának tudjuk be) a vezető fonalat pillanatra sem ejti el. Félreételek kikerülése végett kijelenti, hogy nem rajong a Harmadik Birodalomért, sőt feltétlenül negatív az álláspontja vele szemben; keletkezése pszichopatológiai tünetmennyeken alapszik s ennek az eredendő okait akarja kivizsgálni.

A jelenséget magát tudomásul kell venni s ha — betegség — a kórokozót kell kutatni. A közelmúltban is és a távolabbi múltban is. Wesselényi Miklós az alsóbbrendűségi komplexumból magyarázza a mai Németország problémáját s valljuk be, hogy a feladat nem nagyon egyszerű. Még akkor sem az, ha az egyént mint kollektív jelenséget vizsgálja, mert kérdés, hogy még a kollektív egyén lelki jelenségeit is lehet-e párhuzamba állítani az állammal? A szuverén és konkrét egyént a nem feltétlenül szuverén, de mindenesetre absztrakt állammal? Wesselényi jogosnak és logikusnak tartja a párhuzamot: „a nemzet és az állam egyénekből tevődik össze s így jogos és logikus az az elgondolás, hogy ha valamely érzelem vagyis: jelen esetben komplexum befolyással van az egyén jellemének kialakulására és cselekedeteire, még pedig nemcsak egy személyre, hanem számtalan személyre, tehát tömegekre, hogy akkor ez a kényszerképzet ugyanúgy befolyással lehet, sőt kell legyen annak az államnak jellemére és cselekedeteinek kialakulására, melyet ezek az egyének alkotnak.“ A párhuzamot tovább is folytatja az író: az egyén vélt felelőtlensége tudatában bújik ki tettének következményei alól s ép' így az állam is — mint a bűntudat hordozója — szabadulni igyekszik tettének következményeitől. Hogy a kettő nem ugyanaz, azt Wesselényi maga is érzi: az egyén bevallhatja magáról, hogy bűnös, az állam nem teheti ezt. Az állam csak leplezheti bűnét s ez a leplezés még jobban növeli a kisebbrendűségi érzést, mely az államot — ép' úgy, mint az egyént — gátlások elé állítja és tévedésekbe sodorja.

Wesselényi a közeli és távoli múltat vizsgálva úgy találja, hogy rendszerint a jobboldali mozgalmak s akciók voltak azok, melyek alsórendűségi komplexumból keletkeztek és — nagy éleslátással — elválasztja a mozgalmaktól az igazi forradalmakat, melyek mindig valami előnytelen társadalmi helyzetből származnak s így nincs szükség arra, hogy alsóbbrendűségi kényszerképzetekből táplálkozzanak. (Ezzel kapcsolatban igazolja Marx osztály elméletének lényegét: „objektive kétségtelenül azt kell megállapítsuk, hogy legalább is a történelem újabb fázisáig

egy, a tömegekhez mért igen csekélyszámú embercsoport uralkodott és irányította a nemzetek sorsát és a történelem akciói legalább is 50%-ig ennek a csoportnak a hatalomért folyó küzdelmében merültek ki.“)

Írónk szerint a német alsóbbrendűségi komplexum első eredetét a harmincéves háborúban lehet megtalálni, mely Németországot gazdaságilag és kulturális szempontból annyira tönkretette, hogy legalább 100 évre visszavetette a fejlődés nyugati mértékétől. Másutt új eszmék, új gondolatok termelődtek ki, Németország sosem volt ott a fellángolások küszöbén s mulasztásait sem átugrani, sem gyors fejlődéssel pótolni nem tudta. Az előbb hatalmas Németország kultúrafejlesztő országából csak kulturaturató lett, a szellemi fejlődésből kikapcsolódott, viszont régi hatalma látszatát fenn akarta tartani s ez a leplezés csak a hiányossági érzetet takarta. A XVIII. sz.-ban már nagy szerepet játszik ez az alsórendűségi komplexum s ennek a kiküszöbölése — de akkor sem teljesen — csak Fichte, Schiller, Goethe fellépésekor indul meg s Königrätz, Sedan és Versailles után kezd átalakulni. Dicséretére írhatjuk Wesselényinek, hogy a pszichoanalitikai mérőszinort szigorúan kézbentartja és nem enged magát látszatoktól megtéveszteni. Sub specie aeternitatis nézi a dolgokat és csak azt a kort tartja igazán nagynak, mely hosszas és állandó fejlődési folyamatot indított el az állami élet szempontjából. Nagy Frigyes tehát nem tartja nagynak, mert utána csak a militarizmus maradt fenn, ami a belső bizonytalanság jele és az alsóbbrendűségi komplexum bizonyítéka.

Második hullám: 1871—1918. A sedani csata s az azt követő versaillesi jelenet egyszerre nagyhatalommá teszi Németországot. De elmaradottságát most is éreznie kell, kedvezőtlen földrajzi helyzete miatt tartania kell Franciaországtól, „fiatalnak“ mutatkozik a nagyhatalmi szerepre. A fogyatékoság gátlásaiban szenvedő egyén hangoskodik, a fogyatékoságát érző állam fegyverkezik s ezt a folytonos veszély, körülmények lehetőségével okolja meg; így tesz Németország is s a testi fogyatékoságban szenvedő Vilmos császár saját gátlásait átviszi a politikai életre is. Franciaország legyőzése után Angliától fél, vele szemben hiába próbálja Vilmos császár hatalmát fitogtatni, éreznie kell, hogy országa el van maradva. És itt megint tárgyilagosan disztingvál Wesselényi Miklós: „Kant, Lessing, Goethe, Fichte, Schopenhauer, Marx, Lassale csak azt bizonyítják, hogy a németiség mint faj, tökéletesen egyenrangú (talán még magasabbrendű faj is volt, hiszen Kant, Goethe, Schopenhauer vagy Marx gondolatainak mélységét előtűnik senki és utánuk is más fajból való csak igen kevés érte volt el) volt a többi fejlett fajokkal, de a nép nagy tömegei, melyek a fejlődés szempontjából éppen legfontosabb és legkritikusabb időben a történelmi események folytán ki vannak kapcsolva ebből a fejlődési folyamatból, mégis csak elmaradtak a többi fajok nivelójától. Szóval: a hiányosság megvolt, a nyugati államok az egész haladó világ barbár államnak tartják Németországot s ezen az erkölcsi hátrányon a reakció miatt nem tudnak segíteni. Azaz: a vezetőrétegek nem engedik, hogy segítsenek rajta.

A lelki megbetegedés nőttön nő, az állam — a nagy beteg — képtelen ezt bevallani s a szemekről csak 1918-ban hull le a hályog, a háborús összeomlás után. Ez a lelki megbetegedés kellett nemcsak ahhoz, hogy a háborús összeomlás létrejőjjön, de ahhoz is, hogy a nemzetiszocializmus megszülessék.

Weimar közvetlen előzménye: összeomlik a látszólagos biztonság. Közvetlen következménye: megmarad a — múltért való büntudat, a ki-sebrendűségi komplexum tovább élesedik. Ebből táplálkozik az *Erfül-*

lungspolitik, mely teljesen őszinte megnyilatkozása volt a németeknek. Ebből az őszinteségből táplálkozott a locarnoi egyezmény is s hogy ez felborult, ezért Wesselényi ép' úgy felelősnek tartja a francia, mint a német jobboldalt. A gazdasági okok a külpolitikán kívül szintén hozzájárultak a locarnói szellem elmúlásához és a — nemzetiszocializmus sikeréhez.

Ez a könyv legizgatóbb problémája. Itt már nem lehet mellőzni a belső eseményeket sem — bár az író szerint a belső események csak interpretálói a lélektani tényezőknél.

A weimari kormányzásnak kedvez a talaj. A tömegek kiábrándulnak a régi eszmékből, a márka értéke nő, a sport, a nevelésügy, az építkezés virágzik, a nemi életben nagy szabadság uralkodik s a túlságos szabadság — melyről a weimari alkotmány megteremtői azt hitték, hogy hivatkozhatnak nekik — lehetővé tették a nemzeti szocializmus érvényesülését akkor, mikor — a gazdasági konjunktúra elromlott. Szerzőnk felveti a kérdést: minek lehet betudni azt, hogy a weimari kormány, mikor a hatalom teljes birtokában volt —, miért alkotta meg a szociális államot a szocialista állam helyett? Céljához képest ezt is lélektani indokokkal magyarázza. Az alsóbbrendűségi komplexum a weimari alkotmány törvényhozóiban is élt és ennek tudata erősebb volt bennük, mint a marxizmusban való hitük. S a nemzeti szociálisták sikerét az döntötte el, hogy a gazdasági helyzet leromlását az Erfüllungspolitiknak tudták be s azt el is tudták a tömegekkel hitetni s az alsóbbrendűségi tudatot felsőbbrendűségi tudattá tudták transzformálni. „A fajelméletet a faji alsóbbrendűségi komplexum ellenszereként annak kiküszöbölésére állították fel.“

Wesselényi még azt is a weimari kormányzat hibájának tudja be, hogy erősen védtek az individualizmust, mely a szocializmussal ellentétes, nem ápolták a kollektív gondolatot, mely a szocializmusból következik. — Ezekhez a feltevésekhez nem teszünk észrevételt. Peccatur intra et extra muros s a weimari szociálisták ép' úgy tévedhettek, mikor a kollektív gondolatot elhanyagolták, mint a nemzeti szociálisták, akik úgy érvényesítik a kollektív elvet, hogy az a legkisebb mértékben se tükrözze vissza az igazi szocializmust. Nagyobb kérdés itt: lehet-e a pszichoanalízisre, mint egyetlen és végső elvre a nemzeti szocializmus előretörését visszavezetni. A nemzeti szocializmus sikere — ha ideiglenesen is — kétségtelen, de hogy a dolgok odáig fejlődtek, abban a szabályszerűen működő lélektani törvényeken kívül talán némi részüik volt azoknak a bankároknak is, kik felismerték Hitlerben azt a fanatikus egyént, ki a régi rend érdekében mindent mer kockáztatni. Hogy a bankároknak, a tőkés rend képviselőiben is — tudtukon kívül — dolgoztak és hatottak az alsóbbrendűség érzései — abban semmi kétségünk. De ha így van, akkor ez minden olyan diktatúrára jellemző, mely el akarja nyomni az egyéni erőket. Erre ő maga is utal, midőn minden jobboldali megmozdulást az alsóbbrendűségi komplexummal hoz kapcsolatba. S tulajdonképpen ez az utalás az, mely életszerűvé teszi Wesselényi Miklós tudományos kísérletét. Ha csak l'art pour l'art magyarázna egy bekövetkezett történeti eseményt, nem érdekelne bennünket. De elméleti okfejtése minden tárgyilagossága mellett — vagy talán éppen ezért — belevág a ma történetébe, a mi életünkbe és nemcsak a mai német reakció, de minden reakcióval szemben vigasztaló az a tudományosan megbizonyított vigasztalás: mindennek el kell múlnia, ami nem esik az általános fejlődés irányvonalaiba.

(Kemény Gábor)